

Rijswijk Onderneemt

Economische visie 2030

Lokale focus op innovaties in een regionale context

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Inleiding	2
Visie: Energie, Innovatie en Techniek	4
Strategie: 4 pijlers	6
1. Sterk profiel Benutten en versterken eigen economische kracht	7
2. Sterk netwerk Versterken lokale én regionale samenwerking	8
3. Sterke structuur Stimuleren innovaties en sectoren	9
4. Sterke kerngebieden Realiseren toekomstbestendig vestigingsklimaat	10
Beoogde resultaten in 2030	11
Bijlagen	12

Inleiding

Voorliggende Economische Visie geeft aan hoe we tot 2030 vorm geven aan de Rijswijkse economie, rekening houdend met de maatschappelijke, landelijke en zelfs mondiale uitdagingen waar ondernemers en wij als gemeente voor staan en/of een bijdrage aan willen leveren. Eén zo'n grote uitdaging is de groei die we als stad, maar ook als regio doormaken. De Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) groeit komende jaren met ca. 400.000 mensen. Dit vraagt naast voldoende woningen ook ruimte om te kunnen werken en ondernemen.

Ondernemers en bedrijven staan in deze visie centraal. Zij zijn niet alleen als werkgever van belang, maar leveren ook voorzieningen met een meerwaarde voor de leefbaarheid van een stad. Denk aan horeca, winkels en sportscholen. Ondernemers dragen daarnaast bij aan de verschillende ambities die de stad heeft. Ze investeren in leegstaande panden, denken mee bij de stadsontwikkeling en verduurzamen hun eigen bedrijfsruimte of gehele bedrijfsvoering. Zo hebben ze een grote impact op de energietransitie en met het stimuleren van het openbaar vervoer en fietsenplannen brengen ze de mobiliteitstransitie in de praktijk. Ook spelen ondernemers een belangrijke rol in de sociale cohesie en identiteit van de stad. Met sponsoring van sport en cultuur leveren ze een grote maatschappelijke bijdrage met het mogelijk maken van activiteiten en evenementen die Rijswijk levendig en bruisend maken. Daarom geven we ondernemers de ruimte om hun bedrijf vanuit eigen kennis en naar eigen inzicht tot een succes te maken. Waar mogelijk nemen we barrières weg, zowel in regelgeving als in de openbare ruimte. We hebben aandacht voor de individuele kansen die zich voordoen, maar houden daarnaast oog voor het algemeen belang en richten ons op de lange termijn doelstellingen voor de stad als geheel.

Tegelijkertijd maken we graag gebruik van onze positie in de regio. Rijswijk ligt centraal in het economisch kerngebied van de MRDH. Rijswijk kent relatief veel werklocaties en daarmee nemen we een unieke plek in. We huisvesten bijzondere organisaties en belangrijke werkgevers, maar ook unieke faciliteiten zoals een onderzoek- en testlocatie gericht op de energietransitie / geothermie. Lange termijn visies en ontwikkelingen die vanuit de regio worden ontwikkeld gelden per definitie ook voor Rijswijk. Maar ook andersom levert Rijswijk met alle ontwikkelingen die gaande zijn een bijdrage en initieert het kansen waar de regio op kan aanhaken.

De verschillende economische kerngebieden, zoals de diverse werklocaties en (buurt)winkelcentra bieden een compleet aanbod aan voorzieningen en een diversiteit aan werkgelegenheid. Een overzicht van de economische kerngebieden in rijswijk is te vinden in de bijlage. Daarnaast gebruiken we de dynamiek van gebiedsontwikkelingen zoals in het Havenkwartier, de campusontwikkeling At the Park en Bogaard Stadscentrum als katalysator voor het verbeteren van het imago van Rijswijk. We zijn daarmee een actieve gemeente met lef. In de strategie toekomstbestendige werklocaties en het integrale retail- en horecabeleid, welke beide een nadere strategische uitwerking zijn van deze Economische Visie, worden voor de verschillende werk- en winkellocaties afzonderlijk aangegeven wat het toekomstperspectief is kijkend naar de feitelijkheden, maar ook trends en ontwikkelingen die op ons af komen. Vraagstukken zoals duurzaamheid, circulariteit, de energietransitie, arbeidsmarkt, mobiliteit en digitalisering worden hierin nader uitgewerkt.

De diversiteit van het Rijswijks bedrijfsleven creëert een interessant aanbod aan werkgelegenheid, van theoretisch tot praktisch opgeleid. Ook is een diverse economie minder afhankelijk van sectorale economische schommelingen en toont deze veerkracht. Daarnaast hechten bedrijven en organisaties waarden aan dezelfde belangen: een dynamische en bruisende omgeving voor medewerkers en mogelijkheid tot inhoudelijke kennisuitwisseling. Daarom streven we voor een aantal plekken wel naar clustervorming, zoals een kennis- en onderzoeksinstelling bij de campusontwikkeling, maakbedrijven in het middengebied van de Plaspoelpolder, zakelijke dienstverlening op Hoornwijk en Broekpolder en retail in Oud-Rijswijk, de buurtwinkelcentra en Bogaard Stadscentrum.

Relevant(e) gemeentelijk beleid en/of uitvoeringsagenda's

Voorliggende visie betreft een paraplu waaronder de diverse economische ambities samenkomen. De concrete uitvoering van deze visie vind plaats via de lijn van onderliggende en verdiepende strategieën en/of uitvoeringsagenda's die meer gedetailleerd op de diverse thema's of economische kerngebieden ingaan.

Als nadere uitwerking van het 'Hoe?' van voorliggende visie:

- *Strategie toekomstbestendige werklocaties | vaststelling 2023*
- *Integraal retail – en horecabeleid | vaststelling 2023*

Reeds vastgesteld en/of in uitvoering, fungerend als kader en/of uitwerking van het 'Hoe?':

- *Toekomstvisie Plaspoelpolder incl. addendum | 2019*
- *Uitvoeringsagenda Plaspoelpolder | 2019*
- *Ontwikkelkader Havenkwartier | 2021*
- *Ontwikkelkader Kesslerpark e.o. | 2022*
- *Investeringsagenda Middengebied Plaspoelpolder | 2022*
- *Masterplan in de Bogaard | 2019*
- *Kadernota werk 'Werk in uitvoering' | 2022*
- *Uitvoeringsagenda 2022 'Rijswijk Werkwijs' | 2022*
- *Nieuwe Onderwijs Energie Rijswijk (NOER) | 2019*
- *Transitievisie Warmte | 2021*

Leeswijzer

Dit document gaat eerst in op die elementen waar we vanuit de eigen lokale kracht kansen zien om op regionaal niveau een economische bijdrage te leveren. We zien een aantal grote landelijke en regionale maatschappelijke uitdagingen waar Rijswijk een bijdrage in kan leveren, maar die anderzijds ook het Rijswijkse profiel kunnen versterken. Vervolgens wordt de Economische Visie in het kort en schematisch weergegeven, uitgaande van de doelstelling, ambitie en de vier pijlers waarlangs de visie wordt uitgerold. In de daaropvolgende hoofdstukken worden de vier pijlers nader toegelicht inclusief de uitvoeringsrichting die erbij hoort.

Onze kracht benutten anticiperend op de regionale ontwikkelingen

Eigen kracht koesteren, daarnaast gerichte focus op trends en ontwikkelingen met groot maatschappelijke belang.

Economische kracht van Rijswijk

Bereikbaarheid & centrale ligging | Ruimte voor bedrijven | Arbeidspotentieel & aanwezige talent | Krachtig bedrijfsleven

Leefkwaliteit: groene leefomgeving - divers aanbod aan woningen - veel voorzieningen

Locatie

De beschikbare ruimte voor werken is een unieke kwaliteit van Rijswijk in de regio die we willen behouden. Een aantal werklocaties zijn onze 'bedrijfsreservaten'. Naast onze werklocaties is ook onze ondergrond waardevol: we liggen op een plek die ideaal is voor geothermie. We benutten daarbij onze unieke kenmerken zoals onze centrale ligging in de regio, waar ruimte voor bedrijven is, als woon-werkstad met groen, het kleinschalige en historische karakter van bijv. Oud Rijswijk en goede voorzieningen

Sectoren

Rijswijk is met een diversiteit aan economische kerngebieden een echte werkgemeente. Er is een ruim aanbod aan werkgelegenheid voor theoretisch en praktisch opgeleiden. We hebben een aantal troeven in handen om economisch succesvol te zijn binnen de sector Energie en de daling van de werkgelegenheid van de afgelopen jaren om te buigen naar banengroei gezien de grote vraag naar arbeidskrachten binnen deze sector.

Arbeid

Om zo veel mogelijk bedrijvigheid te realiseren voor werkgelegenheid en welvaart, volgt Rijswijk de ontwikkelingen langs de lijnen van de Regionale Groeiagenda Zuid-Holland, maar stimuleert zelf ook gebiedseigen bedrijvigheid op basis van eigen unieke faciliteiten, plekken en bedrijvenclusters. Specifiek zetten we in op energie, techniek en innovatie. Detailhandel en zakelijke dienstverlening faciliteren we daarnaast zo goed als mogelijk.

Strategische inzet

We zetten samen met partijen uit de sector in op duurzame technieken op het gebied van energie en warmte en dragen daarmee bij aan de grote maatschappelijke vraagstukken rondom energie en toepassing van innovatie en techniek. Bovendien bieden deze technieken ook circulaire kansen, zoals de uitwisseling van warmte.

Daar waar dit aansluit bij het profiel en de ambities van Rijswijk, zetten we de nog fysiek aanwezige ruimte om te kunnen ondernemen in als potentiële oplossingsrichting voor regionale vraagstukken.

Door een versterkte aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, met extra aandacht voor het belang van techniekonderwijs, maken wij ons als vestigingsplaats voor bedrijven binnen de technische en energiesector aantrekkelijker. Het vinden van geschikt personeel is binnen dit ecosysteem geen probleem meer.

Door inzet van digitale oplossingen moderniseren we onze bedrijventerreinen. Concreet doen we dit door onder meer te sturen op data met behulp van sensoren, verbeterde informatievoorziening en het faciliteren van (gedeelde) connectiviteit. Samen met start- en scale ups pakken we dit lokaal op zodat toepassing van innovatie ook zichtbaar worden.

Actieve acquisitie richt zich op het naar Rijswijk halen van MKB en start-ups die willen doorgroeien naar scale-ups. We richten ons niet op zware industrie of grote logistiek. Daar is de ruimte binnen Rijswijk ontoereikend voor.

Behouden / versterken

We koesteren bestaande ondernemers in Rijswijk en borgen daarmee de huidige aanwezige werkgelegenheid dichtbij. Dit voorkomt grote vervoersstromen van forensen en draagt daarmee bij aan de uitstekende bereikbaarheid van Rijswijk.

De werklocaties krijgen een opwaardering naar toekomstbestendige, duurzame werkgebieden. We combineren daarbij die functies die goed samengaan. Concreet betekent dit enerzijds dat functiemenging bijdraagt aan de verlevendiging, anderzijds richten we ons bij bepaalde gebieden op het bieden van ruimte voor ondernemen en bedrijvigheid. Voor dit laatste doen wij als gemeente een beroep op en werken wij actief samen in de gemeenschappelijke regeling met Den Haag; het Industrieschap Plaspoelpolder.

Bestaande (regionale) netwerken zetten we in voor de gezamenlijke aanpak van maatschappelijke vraagstukken met betrekking tot bijv. duurzaamheid en circulaire initiatieven.

De bestaande positioneringen van onze winkelgebieden scherpen we aan, passend bij de trends ontwikkelingen binnen de retailsector en de identiteit van het gebied.

De diversiteit van onze sectorstructuur houdt de economische kracht binnen Rijswijk stabiel en maakt dat we minder afhankelijk zijn van de vestiging of het vertrek van enkele grote inter(nationale) bedrijven zonder verdere binding met Rijswijk.

Door actief accountmanagement, het verder versterken van ecoystemen en aan de hand van het bestaande 'rode looper beleid' (integrale acquisitie) versterken we de binding met bestaande bedrijven.

Strategie | 4 pijlers

Drie kernwaarden
Ondernemend
Klantgericht
Bevlogen

Doelstelling: Werkgelegenheid
Inwoners kunnen in (de regio van) Rijswijk werken in een baan die bij hen past. Een diversiteit aan bedrijven zorgt voor een gevarieerd aanbod: voor mensen die op kantoor werken, in een werkplaats, een onderzoekslaboratorium, zelfstandig of onder begeleiding. Diversiteit aan bedrijven zorgt ook voor een bestendige economie waarmee de werkgelegenheid stabiel blijft. We koesteren de al aanwezige diversiteit en versterken de sectoren gericht op innovatie, techniek en energie.

Ambitie: Versterken ondernemers- en vestigingsklimaat
De gemeente versterkt samen met haar partners het ondernemers- en vestigingsklimaat van Rijswijk en de regio, juist ook voor ondernemers en organisaties met werkgelegenheid. Door in te spelen op de regionale ontwikkelingen en goed zicht te houden op wat ondernemers bezig houdt, versterken we gericht het ondernemersklimaat voor onze lokale ondernemers en verbeteren we het vestigingsklimaat voor nieuwkomers.

4 pijlers

Sterk Profiel
Benutten en versterken eigen economische kracht

Rijswijk staat in de regio bekend als de gemeente met een robuuste economische structuur waar ruimte is voor ondernemen, onderzoek en innoveren op het gebied van techniek en energietransitie.
Rijswijk heeft een goed vestigingsklimaat met een uitstekende centrale en bereikbare ligging in de regio, een krachtig bedrijfsleven, voldoende ruimte voor bestaande en nieuwe bedrijven en instellingen én een groot arbeidspotentieel door de groei van de gemeente de komende jaren.

Sterk Netwerk
Intensiveren (boven)lokale samenwerking

Rijswijk heeft een sterk lokaal en regionaal netwerk en werkt samen met partners en stakeholders aan een bestendige economie. Ondernemers, onderwijs-, kennis- en overheidsinstellingen vinden elkaar op verschillende schaalniveaus, zowel lokaal als regionaal.
We grijpen kansen én dragen bij aan de (boven)lokale opgaven door aan te sluiten bij de investeringsstrategieën, zoals van de Provincie Zuid-Holland en de Metropoolregio Rotterdam Den Haag.

Sterke structuur
Stimuleren innovaties en sectoren

Rijswijk is dé plek voor innovatieve bedrijven, waaronder op het gebied van techniek en energie. Door het aanmoedigen van innovaties stimuleren we de aanpak van de maatschappelijke vraagstukken van morgen.
Clustering van onderzoek, kennis en bedrijven leidt tot verdere innovaties en maakt Rijswijk aantrekkelijker voor ondernemers die hier de samenwerking opzoeken. Bedrijven raken sterker verbonden met Rijswijk en creëren een spin-off effect in termen van nieuwe vestigers en werkgelegenheid.

Sterke werklocaties
Realiseren toekomstbestendig vestigingsklimaat

Rijswijkse werk- en winkellocaties zijn aantrekkelijk en toekomstbestendig, duurzaam en circulair, makkelijk bereikbaar en sluiten aan op de wensen en behoeftes van ondernemers.
We realiseren economisch vitale, levendige en toekomst-bestendige kerngebieden waar ondernemen, werken, wonen en verblijfskwaliteit samen komen. Rijswijkse ondernemers waarderen de omgeving hoger dan het Nederlands gemiddelde.

1. Sterk profiel | Benutten en versterken eigen economische kracht

Vanuit het perspectief van bestaande en potentiële nieuwe bedrijven zijn er een aantal factoren die Rijswijk een sterke vestigingsplaats maken. Deze kwaliteiten benutten en versterken we om te komen tot het profiel waarmee Rijswijk zich beter onderscheidt en positioneert in de regio.

Versterken leef- en vestigingsklimaat

Een goed leefklimaat draagt bij aan het vestigingsklimaat van Rijswijk. Veel groen, waaronder de historische landgoederenzone, een breed aanbod aan verschillende woningen en woonmilieus en een bovengemiddeld goed voorzieningenniveau¹ in sport, cultuur, horeca en winkels. Met de grootstedelijke voorzieningen in Bogaard stadcentrum en met het unieke dorps-, karakteristieke, ambachtelijke en historische karakter van Oud-Rijswijk heeft Rijswijk beide kwaliteiten in huis. We investeren in vitale en toekomstbestendige werk-, winkel- en woonlocaties.

Benutten centrale ligging in de regio

Rijswijk ligt centraal ten opzichte van een aantal grote steden en belangrijke verkeersassen, zowel over de weg, het spoor als via snelfietsverbindingen. De stad van internationaal recht, Nederlands hoogst aangeschreven technische universiteit met start-ups en bedrijvigheid, het grootste glastuinbouwgebied van Europa en het grootste Life Sciences cluster van Nederland liggen binnen handbereik, net als de mainports Schiphol Airport, Rotterdam The Hague Airport en de Rotterdamse haven. We benutten de grote afzetmarkt, het arbeidspotentieel, de verschillende samenwerkingspartners en kennisinstellingen in de regio.

Koesteren van ons krachtig bedrijfsleven

Rijswijk is, naast een prettige woonstad, een belangrijke werkstad. We huisvesten unieke grote werkgevers, grote overheidsorganisaties en dienstverleners voor de vele grote bedrijven in de regio, zoals schoonmaak- en beveiligingsbedrijven. We zijn sterk op gebied van (zakelijke) dienstverlening, techniek, zorg, ICT en energie. We koesteren de aanwezige ondernemers en bedrijvigheid en zetten daarnaast in op de sectoren energie en techniek waar innovatie centraal staat.

Ruimte bieden aan bedrijven en ondernemers

De beschikbare fysieke ruimte in Rijswijk voor bedrijven en ondernemerschap is uniek in de regio. Veel werklocaties staan onder druk vanwege de toenemende vraag naar woningen en het gebrek aan ruimte. Rijswijk heeft nog ontwikkelruimte op locaties beschikbaar, gaat zorgvuldig om met deze ruimte en vitaliseert de economische kerngebieden met een mix van functies als werken, ontmoeten en aantrekkelijke verblijfskwaliteit. Daarnaast behouden we ook werklocaties specifiek beschikbaar voor alleen werkfuncties en ligt de focus op zowel het kwalitatief als het kwantitatief versterken van bedrijfsruimte, zoals het middengebied van de Plaspoelpolder.

Arbeidspotentieel laten groeien

Vanwege de gunstige ligging zijn er vanuit Rijswijk meer dan één miljoen banen binnen een half uur te bereiken per weg en spoor. Rijswijk en de regio bieden bedrijven een enorm groot aanbod aan talenten en arbeidspotentieel. Dit potentieel groeit door de geplande woningbouw de komende jaren. Daarbij maakt Rijswijk zich sterk voor het bieden van goed werk aan praktisch geschoolden samen met bestaande en nieuwe ondernemers en bedrijven. Met een inzet op duurzame inzetbaarheid en ontwikkelkansen voor alle werknemers.

Uitvoeringsrichting

- ✓ Intensiveren accountmanagement vanuit accountmanagement- en dienstverleningsplan.
- ✓ Versterken profilering van alle economische kerngebieden.
- ✓ Versterken samenwerking bedrijven met onderwijs en arbeidsmarkt.
- ✓ Inzicht in het werkaanbod voor praktisch geschoolden en de locaties voor vestiging- en uitbreidingsruimte voor bedrijven die werkgelegenheid bieden aan praktisch geschoolden.
- ✓ Het aantrekken van bedrijven die werkgelegenheid bieden aan praktisch geschoolden en die vaardigheden aanleren en ontwikkelkansen bieden
- ✓ Inzetten lokale ondernemers als ambassadeurs voor Rijswijk.
- ✓ Optimalisatie dienstverlening aan ondernemers (bereikbaarheid, processen en digitalisering dienstverlening richting ondernemers)
- ✓ Vieren en publiceren van economische successen zoals nieuwe vestigingen of samenwerkingen.

Stakeholders

- ✓ Ondernemers(verenigingen)
- ✓ Regionale (acquisitie)organisaties zoals The Hague Business Agency en VNO-NCW Regio Den Haag.

Sterk profiel

Rijswijk staat in de regio bekend als de gemeente met een robuuste economische structuur waar voldoende ruimte is voor ondernemen en voor innovaties op het gebied van techniek en energietransitie. Rijswijk heeft een goed vestigingsklimaat met een uitstekende centrale en bereikbare ligging in de regio, een krachtig bedrijfsleven, voldoende ruimte voor bestaande en nieuwe bedrijven/instellingen én een groot arbeidspotentieel door de groei van de gemeente.

2. Sterk netwerk | Intensiveren lokale én regionale samenwerking

De Rijswijkse economie is onderdeel van de regionale economie. Regionale samenwerking en een onderscheidende regionale positionering zijn belangrijk voor Rijswijk én voor de regionale economie. We intensiveren de lokale én regionale samenwerking voor meer lokale economische kansen in de regionale context

Versterken positionering in de regio

Rijswijk onderscheidt zich op een aantal punten van de directe (grotere) buurgemeenten Den Haag en Delft. Zo kent Rijswijk meer (groei)ruimte voor bedrijven met gunstige huurprijzen op kwalitatief goede werklocaties. Dit biedt kansen voor de vele startende bedrijven die door willen groeien van start-ups naar scale-ups en binnen hun vertrouwde omgeving willen blijven ondernemen (bedrijfs-ecosysteem). Daarbij sluit Rijswijk uitstekend aan op de nationale infrastructuur, waardoor het niet ingewikkeld is om in de stad te komen. Rijswijk is daarmee dé plek in de regio waar ondernemerschap ruimte heeft om zich verder te ontwikkelen en te kunnen groeien. Rijswijk draagt daarmee bij aan het regionale vraagstuk voor het behoud van voldoende bedrijfsruimte naast alle woningbouwontwikkelingen. Rijswijk concurreert niet met de regionale buurgemeenten, maar zet juist in op de nabijheid ervan en benut hun economische kracht. De steden bieden economisch gezien veel mogelijkheden, waar ook onze ondernemers van profiteren. Zo is er voor een gemeente van onze grootte een bijzonder grote afzetmarkt in de directe nabijheid en een zeer groot hoogstedelijk functieaanbod in de buurt. Een overzicht van de complementariteit tussen de verschillende economische visies is als bijlage toegevoegd.

Kansen grijpen bij regionale investeringen

Door aan te sluiten bij de diverse regionale investeringsstrategieën, grijpen we kansen voor investeringen in Rijswijk die in lijn zijn met onze Economische Visie. Zo kent de roadmap Next Economy van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en de provincie Zuid-Holland (PZH) vijf transitiepaden, die gaan over het realiseren van een nieuwe digitale infrastructuur via onder meer een innovatief ondernemersklimaat, nieuwe vormen van onderwijs, vaardigheden, arbeidsmarktafspraken, nieuwe bedrijfsmodellen, producten en diensten en nieuwe vormen van samenwerking.

In de Regionale Groeiagenda Zuid-Holland hebben de private en publieke sleutelspelers vijf systeem-interventies geïdentificeerd die de regio slimmer, duurzamer en gezonder te maken op het gebied van kennis & innovatie, de maakindustrie, de energie-infrastructuur en duurzame energiebronnen en grondstoffen, mobiliteit en logistiek en het benutten van talenten. Meer info met betrekking tot deze regionale strategieën is te vinden in de bijlage.

Uitvoeringsrichting

- ✓ Verbeteren organisatiegraad ondernemers werklocaties, zoals via beleidvorming, BIZ of parkmanagement
- ✓ Stimuleren onderlinge zakelijke relaties in Rijswijk (samenwerkingen, collectieve of lokale in- en verkoop)
- ✓ Versterken regionale verbindingen (gemeenten, Metropoolregio Rotterdam Den Haag, kennisinstellingen)
- ✓ Helpen creëren meer spin-offs in de regio, met name op het gebied van innovatie, techniek en energie
- ✓ Versterken positie Rijswijks bedrijfsleven in regionale netwerken (innovatie, kennis, afzetmarkt en arbeid)
- ✓ Faciliteren ontwikkeling onderwijscurriculum gericht op techniek en onderwijs
- ✓ Versterken contacten bedrijven en onderwijs via actief accountmanagement en 'Rode loper beleid', in aansluiting op de Kadernota 'Werk in uitvoering'
- ✓ Vraaggerichte en persoonlijke dienstverlening voor vergroten aantal banen en stageplekken, in aansluiting op programma 'Nieuw Onderwijs Energie Rijswijk' (NOER).

Stakeholders

- ✓ Ondernemers(verenigingen), winkeliers(verenigingen), zoals BBR en Industrieschap Plaspoelpolder (IPP)
- ✓ Werkgeversservicepunt (WSP)
- ✓ Opleidingsinstituten zoals Yuverta College, SVO Food, ROC Mondriaan, TUDelft, de Haagse Hogeschool en diverse scholen in het voortgezet onderwijs
- ✓ Regionale partners zoals Gemeente Den Haag, Gemeente Delft, de diverse regionale fieldlabs, Yes!Delft, The Hague Tech, de MRDH, de regionale ontwikkelingsmaatschappij Innovation Quarter (IQ) en met The Hague Partners.

Sterk netwerk

Rijswijk heeft een sterk lokaal en regionaal netwerk en werkt samen met partners en stakeholders aan een sterke economie. Ondernemers, onderwijs-, kennis- en overheidsinstellingen vinden elkaar op verschillende schaalniveaus, zowel lokaal als regionaal. We grijpen kansen én dragen bij aan de (boven)lokale opgaven door aan te sluiten bij de diverse investeringsstrategieën, zoals van de Provincie Zuid-Holland en de Metropoolregio Rotterdam Den Haag.

3. Sterke structuur | Stimuleren innovaties en sectoren

Er doen zich veel ontwikkelingen voor die allen terug te leiden naar een aantal grote trends. Door met de Rijswijkse economie in te spelen op deze wereldwijde opgaven, zoals digitalisering, technologische vernieuwing en verduurzaming, werken we aan een toekomstbestendig Rijswijk.

Stimuleren toepassing van innovaties

We moedigen innovaties aan en bestendigen daarmee de maatschappelijke vraagstukken van morgen. We haken sterker aan op alle vraagstukken en projecten op het gebied van innovatie die in de regio spelen, zoals digitalisering, duurzaamheid en circulariteit. We bieden de ruimte om te experimenteren samen met de stad. Denk aan de verschillende fieldlabs, platformen, incubators, zowel lokaal als in de regio.

Stimuleren verantwoorde digitalisering

Door digitalisering krijgen bedrijven meer grip en inzichten, zijn daardoor beter in staat om te sturen en is daarmee een groeiende randvoorwaarde om mee te komen in de (mondiale) economie. We faciliteren en ondersteunen ondernemers in het versneld implementeren en adopteren van digitale transformaties en proberen ‘achterblijvers’ te stimuleren de kansen van digitalisering te zien. Deze kansen liggen in het verbeteren van de bedrijfsprocessen en draagt het bij aan de zichtbaarheid en vindbaarheid van bedrijven.

Clusteren van innovaties met focus op geothermie

We bouwen aan een cluster met bedrijvigheid en kennis op gebied van energie en warmte. Dit met een focus op geothermie gezien de maatschappelijke vraag en economische kansen die aanwezig zijn. Rijswijk is de meest ideale plek in Zuid-Holland voor aardwarmte en heeft de aanwezige fysiek ruimte voor bedrijven om zich te kunnen vestigen en ontwikkelen. Het Rijswijk Centre for Sustainable Geo-energy (RCSG) en de daaruit ontstane netwerkklocatie de Energy Cave, vormen de bakermat voor internationaal onderzoek naar de brede toepassing van geothermie. Met het centrum wordt nieuwe bedrijvigheid en kennis aangetrokken en het regionale ecosysteem rondom energie/geothermie versterkt. Regionaal gezien is Rijswijk daarmee de plek waar de energietransitie als breed vraagstuk tot concrete oplossingen en een diversiteit aan netwerken leidt. De ambitie van Rijswijk met betrekking tot de energietransitie is gevat in de Transitievisie Warmte.

Stimuleren duurzaam ondernemen en energietransitie

De energietransitie vraagt om veranderingen bij bedrijven in zowel hun activiteiten, huisvesting als ook hun omgeving. We vergroten de urgentie van de energietransitie onder bedrijven, bevolking en vastgoedeigenaren door lokale en regionale toepassingen te delen. We stimuleren ondernemers actief om aan de slag te gaan met verduurzaming van hun vastgoed en bedrijfsactiviteiten. Rijswijk is daarmee regionaal de locatie voor bedrijven die werken aan de verduurzaming van de bebouwde omgeving.

Uitvoeringsrichting

- ✓ Acquireren van MKB en start-ups met doorgroeiambitie naar scale-ups (geen zware industrie en logistiek)
- ✓ Kennis delen over opgaven en projecten, subsidies en financieringsstromen op het gebied van innovatie.
- ✓ Opzetten gezamenlijke use-cases voor kleinschalige experimenten op het gebied van digitalisering.
- ✓ Voorlichten en ontzorgen ondernemers op het gebied van digitalisering en cybercriminaliteit.
- ✓ Inzetten digitale oplossingen bij het moderniseren van de lokale bedrijventerreinen.
- ✓ Versterken van de verbinding tussen onderwijs en arbeidsmarkt binnen de sectoren techniek en energie(transitie), waarbij er extra aandacht is voor het vergroten van de werkgelegenheid voor praktisch geschoolden en het ontwikkelen van vaardigheden.
- ✓ Inzetten duurzame technieken op het gebied van energie en warmte bij maatschappelijke vraagstukken.
- ✓ Inzetten bestaande netwerken voor gezamenlijke aanpak op het gebied van duurzaamheid en circulariteit.

Stakeholders

- ✓ Rijswijk Centre for Sustainable Geo-energy (RCSG), TNO, Energiebelangen Nederland (EBN).
- ✓ Ministerie van Economische zaken en Koninkrijksrelaties (MinEZK), Provincie Zuid-Holland (PZH), regiogemeenten en Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH).
- ✓ The Hague Business Agency (THBA), InnovationQuarter (IQ).
- ✓ Kennis- en onderwijsinstellingen, zoals ROC Mondriaan en Installatiewerk Nederland (IWN).
- ✓ Commerciële partijen, zoals Shell en Eneco.
- ✓ Digitalisering: diverse startups, Incubators als Yes!Delft en verschillende lokale ICT-bedrijven.

Sterke structuur

Rijswijk is dé plek voor innovatieve bedrijven, met name op het gebied van techniek en energie. Door het aanmoedigen van innovaties stimuleren we de aanpak van de maatschappelijke vraagstukken van morgen. Clustering en toepassing van innovaties maakt Rijswijk nog aantrekkelijker voor ondernemers en het aangaan van verdere samenwerkingen. Bedrijven raken sterker verbonden met Rijswijk en creëren een spin-off effect in termen van nieuwe vestigers en werkgelegenheid

4. Sterke kerngebieden | Realiseren toekomstbestendig vestigingsklimaat

Toekomstbestendige werk- en winkelgebieden dragen bij aan een toekomstbestendig en duurzaam vestigingsklimaat. Dit vraagt een goede (her)positionering van de gebieden, zowel ten opzichte van elkaar als regionaal en moet daarnaast ook aansluiten bij de wensen en behoeftes van inwoners, ondernemers en bezoekers.

Uitvoeren strategie werklocaties

De 'Strategie toekomstbestendige werklocaties' geeft de belangrijkste opgaven en de positionering van de verschillende terreinen ten opzichte van elkaar én in de regio. Samen met de ondernemers(verenigingen) bepalen we de actuele én toekomstige opgaven op thema's als circulariteit, duurzaamheid, energietransitie, bereikbaarheid en arbeidsmarkt, rekening houdend met de diverse ambities en prioriteiten vanuit de regio.

We verstevigen de samenwerking binnen de bestaande gemeenschappelijke regeling IPP om de opgave voor het middengebied Plaspoelpolder uit te voeren, onder andere via de herontwikkeling van de 'kansenzones' en zetten we in op 'Plaspoelpolder Paris Proof' met aandacht voor duurzaamheid en klimaatadaptatie.

Voor het westelijk deelgebied Kessler Park en omgeving, zetten we in op een campusontwikkeling. Niet alleen het RCSG, maar ook aanverwante (onderzoeks)bedrijven en onderwijsinstellingen kunnen zich hier gaan vestigen. Ook vindt hier een binnenstedelijk verdichting plaats door de toevoeging van woningen voor (young) professionals en het realiseren van een aantrekkelijke verblijfskwaliteit. Voor het stationsgebied zien we kansen voor zowel een ruimtelijke als economische kwaliteitsimpuls, mede gezien de (loop)verbinding naar de Plaspoelpolder (en Bogaard Stadcentrum).

Economisch gezien moet er ruimte voor werken behouden blijven, maar op de juiste plekken kan een overschot aan kantoor vierkante meters worden getransformeerd naar andere functies waaronder wonen. Het belang van de zittende ondernemers en de bestaande milieuruimte is daarbij bepalend voor de gewenste transformatie. Uitgangspunt is dat we bij de herontwikkeling van stedelijke mengbaar gebied, economische functies in de plinten willen borgen. Dit ten behoeve van de levendige uitstraling en behoud van economische activiteit.

Uitvoeren integraal retail en horecabeleid

We werken vanuit een integraal beleid voor retail en horeca (detailhandel, persoonlijke en maatschappelijke dienstverlening, horeca incl. terrassen en leisure). Het beleid geeft een samenhangend beeld op veranderende consumentenvoorkeuren en -gedrag en voorziet in een duurzame voorzieningsstructuur met aandacht voor trends, zoals blurring en flitsbezorging, en het effect hiervan op de economische potentie van de centra.

We blijven inzetten op het concentratiebeleid voor detailhandel in Rijswijk met een versterking van de twee grote centra met elk een duidelijk profiel. Voor Oud Rijswijk zetten we in op het versterken van het unieke, karakteristieke profiel met aandacht voor historie, ambacht en diversiteit. Bogaard Stadscentrum transformeren we de komende jaren naar een eigentijds, levendig en groen winkel- en verblijfgebied met aandacht voor meer multifunctionaliteit. Daarnaast faciliteren we de buurtwinkelcentra in het behouden van hun aantrekkelijkheid door het op peil houden van de uitstraling. De integrale visie geeft daarbij duiding over de potentiële kansen en ontwikkelrichting van de diverse locaties. Ook hier geldt als uitgangspunt dat in de kernwinkelgebieden economische functies als detailhandel, horeca of dienstverleningen in de plinten zijn geborgd voor het behoud van de levendigheid in de centra.

Uitvoeringsrichting

- ✓ Vaststelling en uitvoering Strategie toekomstbestendige werklocaties Rijswijk
- ✓ Vaststelling en uitvoering integraal Retail en horecabeleid
- ✓ Vaststelling en uitvoering investeringsagenda Middengebied Plaspoelpolder
- ✓ Uitvoering Uitvoeringsagenda Toekomstvisie Plaspoelpolder
- ✓ Uitvoering Masterplan Bogaard stadscentrum

Stakeholders

- ✓ Belangenverenigingen zoals de BBR, de winkeliersverenigingen en Koninklijke Horeca Nederland | Rijswijk
- ✓ Industrieschap Plaspoelpolder (IPP), Stichting Kennisalliantie Bedrijventerreinen Nederland (SKBN), Businesspark Haaglanden (BPH), Platform De Nieuwe Winkelstraat, regiogemeenten, Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en de provincie Zuid-Holland (PZH).
- ✓ Lokale ondernemers, organisaties, werknemers, bezoekers en vastgoedeigenaren

Sterke kerngebieden

Rijswijkse werk- en winkellocaties zijn in 2030 toekomstbestendig, aantrekkelijk, makkelijk bereikbaar en sluiten aan op de wensen en behoeftes van ondernemers. We realiseren economisch vitale, levendige en toekomstbestendige kerngebieden waar ondernemen, werken, wonen en recreëren samen komen. Rijswijkse ondernemers waarderen in 2030 de omgeving hoger dan het Nederlands gemiddelde.

Beoogde resultaten in 2030

In 2030 heeft Rijswijk met de uitvoering van de Economische Visie de volgende resultaten voor ogen:

Sterk profiel:

- ✓ Het vestigings- en ondernemersklimaat is versterkt;
- ✓ De daling van de werkgelegenheid is omgezet naar een werkgelegenheid die mee is gegroeid met het aantal woningen.

Sterk netwerk:

- ✓ Er zijn sterke netwerken opgezet op zowel lokaal als regionaal niveau, als ook op diverse thema's. Ondernemers, onderwijs en overheid zijn sterker met elkaar en met de regio verbonden;
- ✓ Rijswijk heeft een goed functionerende arbeidsmarkt, waar vraag en aanbod op elkaar aansluiten en er continu gewerkt wordt aan de verbinding tussen onderwijs en arbeidsmarkt.

Sterke structuur:

- ✓ Rijswijk heeft een onderscheidend werkklimaat dat gekenmerkt wordt door de thema's energie, techniek en innovatie;
- ✓ Er is een innovatief klimaat op het gebied van energie en techniek aanwezig met een aantrekkingskracht op aansluitende bedrijvigheid vanuit bestaand MKB, scale-ups en andere spin-offs.

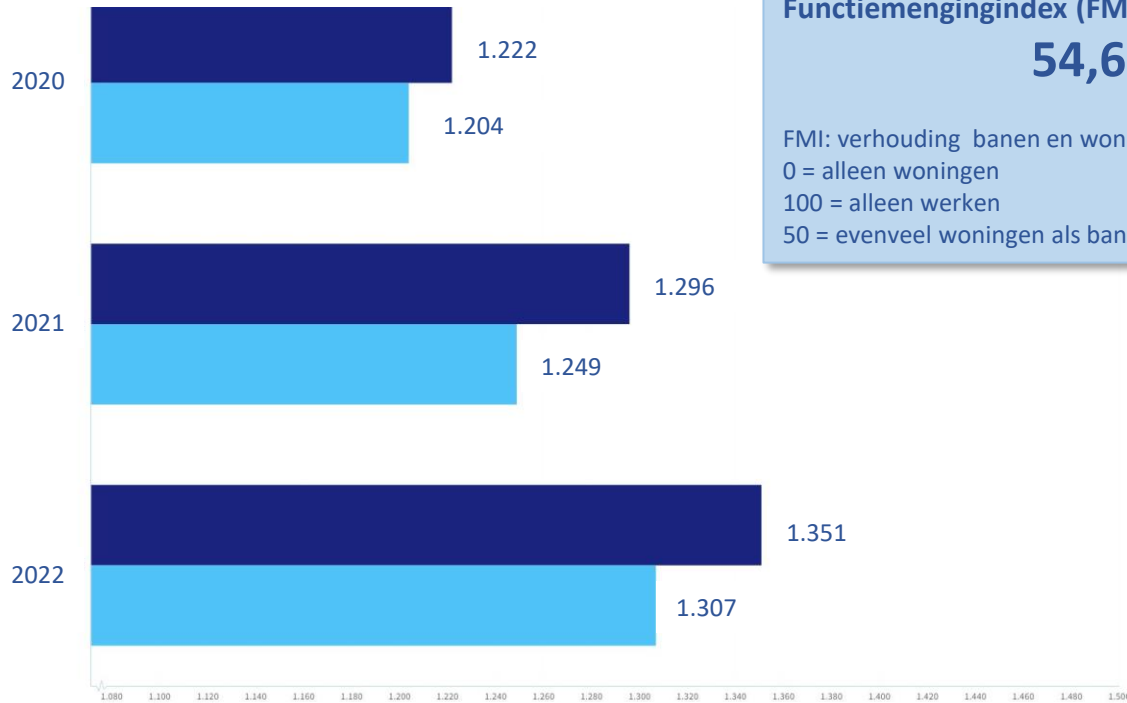
Sterke kerngebieden:

- ✓ Er wordt voldoende vestigings- en uitbreidingsruimte geboden om te kunnen ondernemen binnen een levendige omgeving, en waar nodig, zonder belemmering van andere functies;
- ✓ Rijswijk heeft duurzame, circulaire werklocaties waarbij, passend bij de eigen unieke kenmerken, aandacht is voor belangrijke opgaven zoals de energietransitie, klimaatadaptatie, arbeidsmarktproblemen en goede bereikbaarheid.
- ✓ De toekomstbestendige werk en winkelgebieden sluiten daarmee aan bij de wensen en behoeften van de ondernemers. De Ondernemerspeiling van waarstaatjegemeente.nl, een initiatief van de VNG, biedt ons hiervoor een goed meetinstrument.

Bijlagen

Kerngetallen Rijswijk | Vestigingen

Vestigingen | Rijswijk en NL per 10.000 inwoners

Rijswijk
Nederland

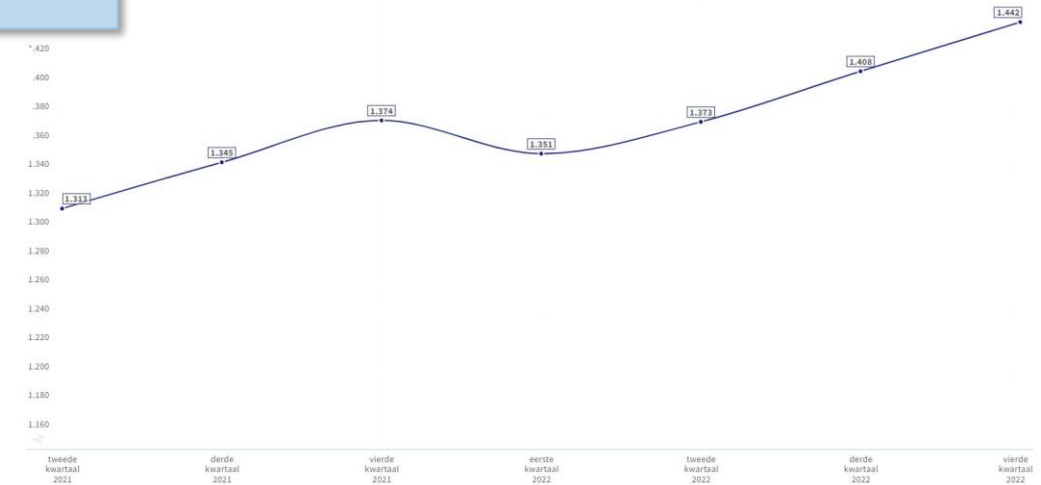
Bron: Handelsregister Kamer van Koophandel 2020-2022 | Waarstaatjegemeente.nl

Funciemengingindex (FMI) 2021 | Rijswijk:

54,6

FMI: verhouding banen en woningen
 0 = alleen woningen
 100 = alleen werken
 50 = evenveel woningen als banen

Ontwikkeling vestigingen 2022 | Rijswijk per 10.000 inwoners

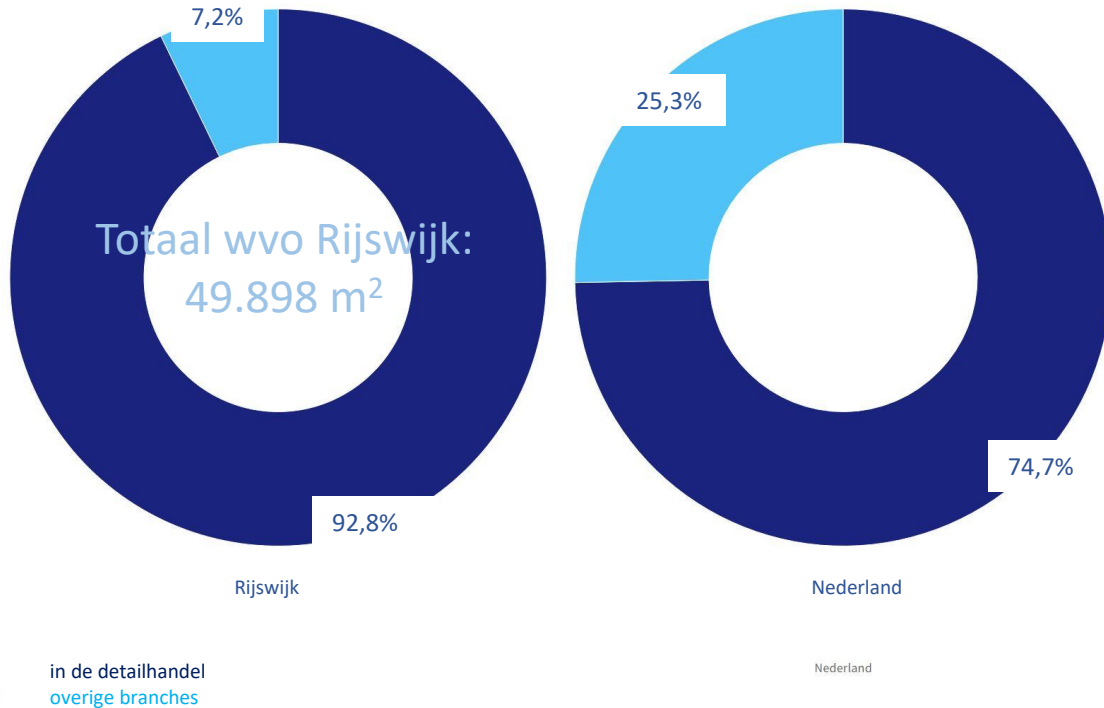

Bron: Handelsregister Kamer van Koophandel 2020-2022 | Waarstaatjegemeente.nl

Vestiging: Hoofd- en nevenvestigingen
 Hoofdvestiging: Hoofdkantoor
 Nevenvestiging: vestiging (filiaal) van onderneming op andere plaats dan hoofdvestiging

Kerngetallen Rijswijk | Verkooppunten

Winkelvloeroppervlakte (WVO) naar branchegroepen 2022 | Rijswijk en Nederland, %

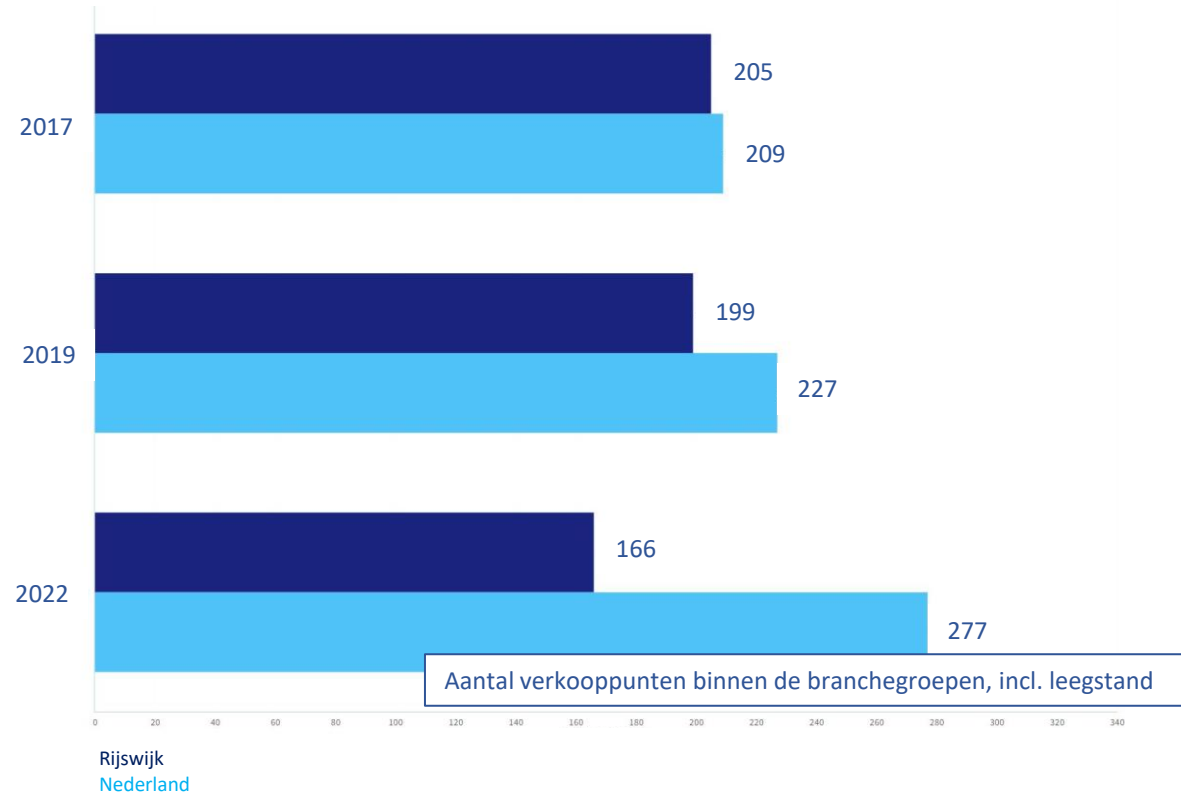
in de detailhandel
overige branches

Bron: Locatus | Waarstaatjegemeente.nl

WVO in de detailhandel: aandeel WVO binnen de branchegroepen leegstand, dagelijks, mode&lux, vrije tijd, in/om huis en detailhandel overig.

WVO overige branches: aandeel WVO binnen de branchegroepen transport&brandstof, cultuur&ontspanning, horeca en overig.

Ontwikkeling verkooppunten | Rijswijk, aantal

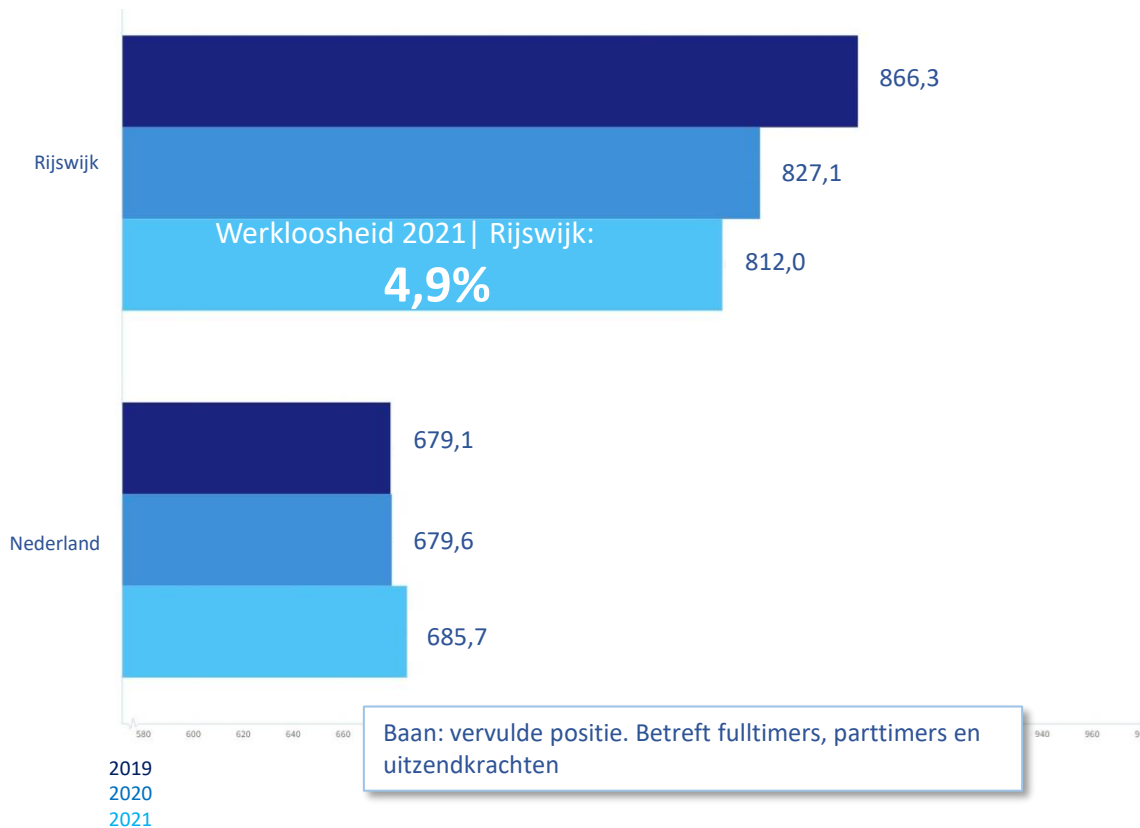

Rijswijk
Nederland

Bron: Locatus | Waarstaatjegemeente.nl

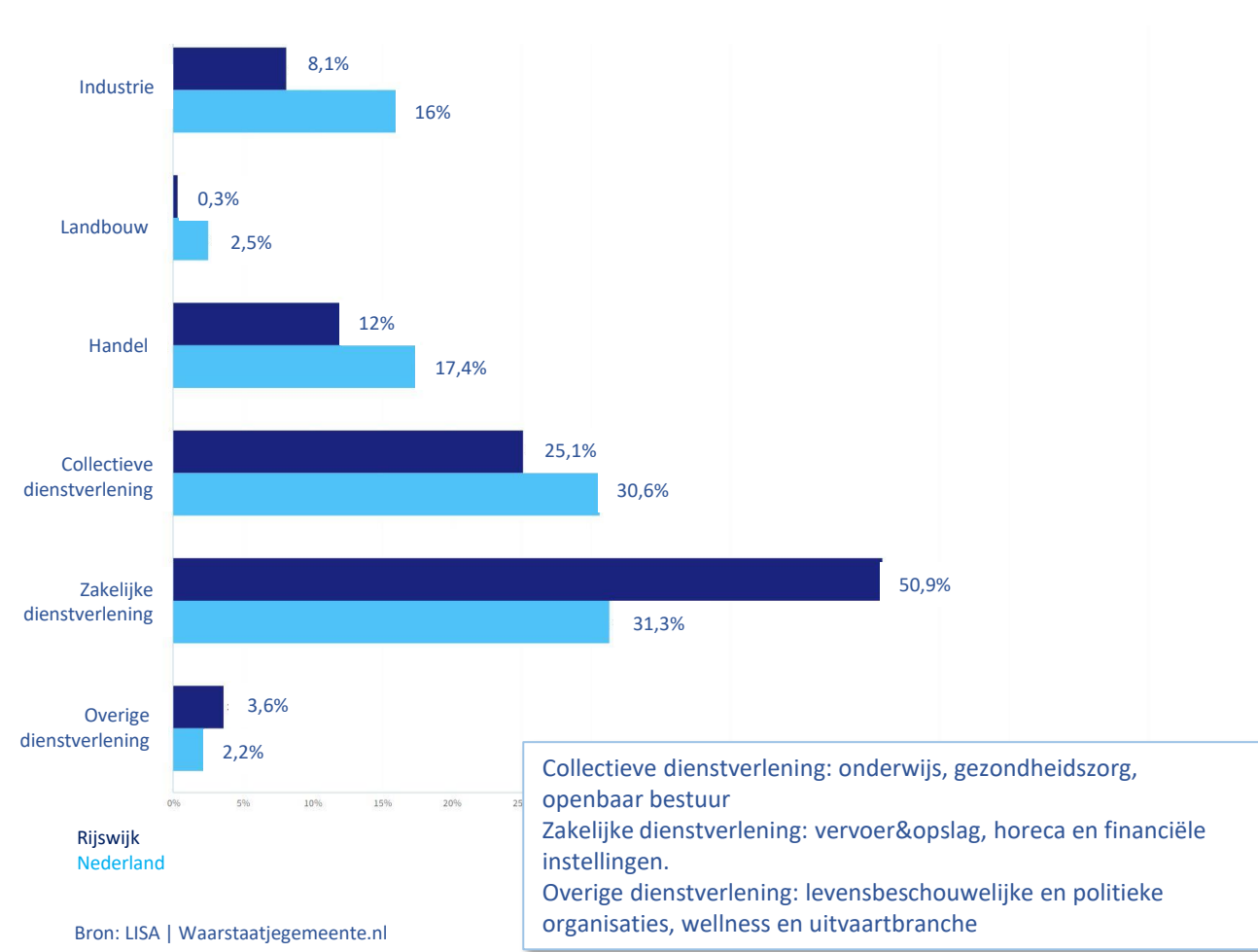
Kerngetallen Rijswijk | Banen

Banen | Rijswijk en Nederland, aantal per 1.000 inwoners 15-74 jaar

Bron: CBS Bevolkingsstatistiek, LISA | Waarstaatjegemeente.nl

Banen naar sector 2021 | Rijswijk, %

Prognoses bevolkingsgroei en arbeidspotentieel

De bevolking van Rijswijk groeit hard. Tussen 2010-2020 groeide het aantal inwoners in Rijswijk met 16,6%; landelijk was dit in dezelfde periode 5,0%. En dat deze groei doorzet blijkt ook uit de prognose van Primos (onderzoek in opdracht van het ministerie van BZK). Tot 2035 is een sterke groei van de bevolking voorzien. Na 2035 blijft Rijswijk doorgroeien maar minder hard dan in de periode daarvoor. De bevolkingsprognose van Rijswijk laat verder zien dat ook de potentiële beroepsbevolking (15 – 75 jaar) de komende jaren toeneemt (PBL/CBS, 2019). De sterkste stijging zit in de periode 2020-2025, van 40.600 naar 45.200 mensen. Dat is een gunstige ontwikkeling voor de economie omdat het zowel arbeidskrachten als investeringspotentieel met zich meebrengt .

Kijkend naar het opleidingsniveau is deze in Rijswijk in balans wat betreft de verhouding tussen meer praktisch (26,5%), gemiddeld (38,5%) en meer theoretisch opgeleiden (35,1%) (CBS 2020). De aanwezige banen per opleidingsniveau liggen wel verder uit elkaar. Met slechts 20% banen voor praktisch opgeleid personeel, biedt dit kansen om hier extra op in te zetten. Gecombineerd met het feit dat in met name de sectoren ICT, techniek en gezondheidszorg er sprake is van krapte op de arbeidsmarkt, vraagt dit een actievere samenwerking met gerelateerde onderwijsinstellingen voor het blijven borgen van voldoende en geschikt arbeidspotentieel.

Complementaire visies in de regio

De economische visies van de gemeenten om ons heen laten zien waar Rijswijk op kan inspelen of zich juist kan onderscheiden.

Delft: kerngebied voor HTSM, biotechnologie, maritiem & offshore energie

Delft zet in op een groei van tienduizenden banen op alle niveaus tot 2040. Delft Technology Partners speelt daarin een belangrijke rol, net als YES!Delft, dat zich richt het begeleiden van start-ups. De focus van de Delftse economie ligt op onderzoek, kennis en innovatie op het gebied van biotechnologie, maritiem & offshore energie en HTSM (hightech systems & materialen). Een belangrijk vraagstuk bij het realiseren van 10.000 extra banen in de gemeente is het kunnen bieden van voldoende fysieke bedrijfsruimte, bijvoorbeeld voor doorgroeiers.

Den Haag: regionale samenwerking en verbreding economische basis

Den Haag zet in op een brede economische strategie. Er wordt ingezet op het verbreden, verdiepen, vernieuwen en opschalen van de Haagse economische structuur, door in te zetten op een rechtvaardige, betere en veilige wereld. Daar horen de ICT-sector, creatieve sector, zorg en gezondheid, maakindustrie en bouw bij. Ook hier speelt de schaarste aan ruimte voor bedrijven een rol, in combinatie met de hoge druk op de woningmarkt. Den Haag zet daarvoor onder andere in op het creëren van gemengde gebieden en toplocaties én op een sterk verbonden regionaal netwerk van campussen en proeftuinen (field labs). Geconcludeerd wordt dat de druk op de ruimte zó groot is, dat zeker niet alle bedrijfsontwikkeling binnen de gemeentegrenzen hoeft plaats te vinden: het gaat om de juiste bedrijven op de juiste plek. Deze opgave wordt opgepakt binnen het samenwerkingsverband Businesspark Haaglanden.

Zoetermeer: digitalisering en toegepaste innovaties

Als onderdeel van de stadsvisie Zoetermeer 2040 wil het bestuur het profiel van de stad van de toegepaste innovaties doorontwikkelen. Gelegen tussen universiteitssteden, ziet Zoetermeer zich als de plek waar de kennis en de vernieuwing de weg naar de praktijk vindt. Ook zet Zoetermeer in op 'slimme stad'. De aanpak kenmerkt zich door het slim benutten van digitale mogelijkheden gericht op de voordelen voor inwoners zoals technologische ontwikkelingen en data-analyses die kunnen bijdragen aan het bevorderen van onder meer de leefbaarheid, vitaliteit, mobiliteit, afvalketen, voorkomen van sociaaleconomische vraagstukken en gezondheid.

Leidschendam-Voorburg: retailcampus, toerisme & recreatie en versterking regionale samenwerking

Leidschendam-Voorburg maakt nog nieuw economisch beleid, maar richt zich vooral op retail, toerisme en recreatie. Bij retail vormt The Mall of Netherlands het uitgangspunt en hebben de drie andere winkelcentra een heldere positionering, complementair hieraan en aan elkaar. De ontwikkeling van de retailcampus helpt de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt te verbeteren en ondernemers beter te laten spelen op de veranderingen in de retailsector. Ten slotte wordt ingezet op versterking van regionale samenwerking via onder andere de MRDH en Business Park Haaglanden.

Pijnacker-Nootdorp: duurzaam en nieuw ondernemerschap, bruisende centra, tuinbouwcluster

Pijnacker-Nootdorp zet in op het versterken van de huidige economische structuur met ruimte voor duurzaam en nieuw ondernemerschap waar duurzaam en circulair ondernemen vanzelfsprekend is. Met vitale bruisende centra en een modern en efficiënt tuinbouwcluster en waar de werkgelegenheid via optimale benutting van bestaande werklocaties en herstructureringsmogelijkheden zich vooral 'kwalitatief' ontwikkelt.

Midden Delfland: woongemeente, duurzame glastuinbouwclusters (geometrie) en agrarisch kerngebied

Midden Delfland zet in op werken, wonen en landschap. Midden-Delfland kenmerkt zich als een woongemeente. De woonmilieus en de leefomgeving in Midden-Delfland dragen bij aan een aantrekkelijk woon- en leefklimaat in de Metropoolregio. De glastuinbouwsector is een belangrijke economische sector in Midden-Delfland. Er is vanwege het unieke landschappelijke karakter van Midden-Delfland geen ruimte voor nieuwe uitleggebieden. Behoud van en duurzame ontwikkeling binnen bestaande clusters staat voorop. Activiteiten in het kader van geothermie en de verbetering van de ketenafzet wil de gemeente in ieder geval mee faciliteren. Het agrarisch kerngebied is het domein van de veehouderijsector, agrarisch aanverwante bedrijven en de recreatieve sector.

Westland: glastuinbouw en verbetering balans met leefomgeving

De focus van Westland blijft op het tuinbouwcluster liggen, maar zoekt daarin een betere balans met de leefomgeving. Westland wil een groenere, gezonde en aantrekkelijke gemeente zijn met een goede balans tussen groen, economie en samenleven. Het glastuinbouwcluster bepaalt de identiteit van de gemeente. Westland zet in op bereikbaarheid en wil een internationaal een toonaangevende rol spelen op gebied van kennis, innovatie, duurzaamheid en gezondheid in de Greenport. Kennis en logistiek zijn bronnen voor een economie die oplossingen biedt voor wereldproblemen. Daarbij moet ruimte blijven bestaan om te ondernemen en gezamenlijk kansen te benutten om Westland optimaal op de kaart te zetten.

Regionale context

Roadmap Next Economy | PZH & MRDH

De roadmap Next Economy is een regionale investeringsstrategie geschreven vanuit de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en de provincie Zuid-Holland (PZH). De strategie kent vijf transitiepaden als mogelijke ontwikkelingslijnen voor de nieuwe economie. Drie van de paden gaan over de nieuwe digitale infrastructuur die nodig is voor de nieuwe economie. De andere twee paden zijn randvoorwaardelijk en faciliterend voor het realiseren van deze nieuwe infrastructuur en maken de transitie mogelijk via onder meer een innovatief ondernemersklimaat, nieuwe vormen van onderwijs, vaardigheden, arbeidsmarktafspraken, nieuwe bedrijfsmodellen, producten en diensten en nieuwe vormen van samenwerking:

- Smart Digital Delta: naar nul marginale kosten
- Smart Energy Delta: naar nul koolstof
 - Circular Economy: naar nul afval
 - Entrepreneurial Region: naar een nieuwe productiviteit
 - Next society: naar een inclusieve maatschappij

Regionale Groeiagenda Zuid-Holland | Economic Board Zuid-Holland

De regionale groeiagenda is een concrete investeringsagenda om 'samenhangend te investeren in het regionaal verdienvermogen, de brede welvaart en werkgelegenheid.' In de groeiagenda hebben de private en publieke sleutelspelers vijf systeeminterventies geïdentificeerd die de regio slimmer, duurzamer en gezonder te maken. Het is belangrijk als Rijswijk om op deze systeeminterventies aangesloten te zijn:

- Kennis & innovatie ecosystemen en sleuteltechnologieën: we bedenken slimme, schone, gezonde oplossingen;
- Maakindustrie en nieuwe waardeketens: we maken wat we bedenken;
- Energie-infrastructuur en duurzame energiebronnen & grondstoffen: we zijn duurzaam en schoon;
- Mobiliteitstransitie en logistieke transitie: we verbinden onze innovaties, mensen en locaties met de wereld;
- Human capital en Leven Lang Ontwikkelen: we benutten het talent van alle Zuid-Hollanders

Economische kracht van Rijswijk

Bereikbaarheid & centrale ligging | Ruimte voor bedrijven | Arbeidspotentieel & aanwezige talent | krachtig bedrijfsleven
Leefkwaliteit: groene leefomgeving | divers aanbod aan woningen | veel voorzieningen